

مرور نظامند پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی گردشگری در ایران

زهرا بستان^۱، مژگان عظیمی هاشمی^۲، حسین میرزایی^۳، هادی اصغری^۴

چکیده

گردشگری به عنوان یک صنعت پیشرو مورد توجه تمامی کشورها، به ویژه کشورهای در حال توسعه قرار گرفته است و رونق آن تأثیرات مثبت و منفی در زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی بر کشورها و ساکنان آن داشته است. در همین راستا پژوهش حاضر با هدف بررسی اثرات اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی حاصل از توسعه گردشگری بر کشور ایران به بررسی مطالعات انجام شده در این حوزه پرداخته است. بدین منظور ۱۶۴ مقاله در حوزه پیامدهای گردشگری در ۶۰ مجله با استفاده از روش مرور نظامند مورد بررسی قرار گرفته است. یافته تحقیق نشان داده است که گردشگری در ایران عمدتاً پیامدهای اجتماعی- فرهنگی و اقتصادی مثبت به دنبال داشته است، در حالی که بیشترین پیامدهای منفی گردشگری در حوزه زیست‌محیطی بوده است. عمدتاً پیامدهای گردشگری در سطح روستاها مورد بررسی قرار گرفته است، این امر نشان از اهمیت یافتن روستاها به عنوان مقاصد گردشگری است که محققین را در بررسی پیامدهای گردشگری در اجتماعات کوچک برنگیخته است. گردشگری در ایران از شهرهای بزرگ به نقاط بکر و ناشناخته‌تر تغییر یافته که پیامدهای منفی و مثبت قابل تأملی را به دنبال داشته است.

واژگان کلیدی: پیامدهای گردشگری، مرور نظامند، نشریات علمی-پژوهشی داخلی.

-
- ۱ - عضو پژوهشی گروه جامعه‌شناسی گردشگری پژوهشکده گردشگری جهاددانشگاهی مشهد، دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، نویسنده مسوول مقاله، Z. bostan7@gmail.com
 - ۲ - دانشیار گروه جامعه‌شناسی گردشگری پژوهشکده گردشگری جهاددانشگاهی مشهد
 - ۳ - دانشیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد
 - ۴ - دانشجوی دکتری مدیریت گردشگری پژوهشکده گردشگری جهاد دانشگاهی

مقدمه

در عصر حاضر گردشگری به عنوان گذرگاه توسعه پایدار تلقی می‌شود که با ماهیتی چندبعدی، علاوه بر تأمین نیاز گردشگران، باعث تغییرات عمده‌ای در سیستم جامعه میزبان می‌شود (دایرت، ۲۰۰۹: ۶۷). کشور ایران با توجه به برخورداری از تمدن کهن و آثار تاریخی فراوان و جاذبه‌های فرهنگی-طبیعی به تصدیق سازمان یونسکو از نظر دارا بودن جاذبه‌های گردشگری در رتبه دهم جهان و در شمار پنج کشور نخست بهره‌مند از بیشترین تنوع اقلیمی در جهان است (قدمی، ۱۳۸۹، ۷۷). غنای جاذبه‌ها در ایران موجب شده است که آن را جهانی در یک مرز بنامند و این جاذبه‌ها آنقدر متنوع است که تقریباً برای هر سلیقه‌انگیزه کافی برای سفر به این کشور به وجود می‌آورد (غنیان، ۱۳۸۹: ۹۴). در طی دهه‌های اخیر کشور ایران مقصد بسیاری از گردشگران داخلی و خارجی بوده است. این حجم از گردشگری پیامدهای اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست‌محیطی را به دنبال داشته است.

اثرات گردشگری در تمام سیستم گردشگری پدید می‌آیند. این اثرات ممکن است هم مثبت و هم منفی باشند؛ برای نمونه در مناطق گردشگر فرست، گردشگری برون مرزی، منبع مهم اشتغال برای خرده‌فروشی‌ها، تورگردان‌ها، فرودگاه‌ها، بخش‌های حمل‌ونقل و ... محسوب می‌شود. در مقابل، حمل‌ونقل هوایی، در منطقه تردد سیستم حمل‌ونقل گردشگری سهم بسیاری در تولید گازهای گلخانه‌ای دارد و آسیب بزرگی به محیط زیست می‌زند. اثرات گردشگری حاصل تعاملات پیچیده‌ای میان مقصد و گردشگران است و در فضای گسترده و پویای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی که رخ می‌دهد باید بررسی شود (شارپلی و تلفر، ۱۳۹۱: ۲۸۸). البته حسب نوع گردشگران، گونه گردشگری و نوع فعالیت‌ها و ویژگی‌های جامعه میزبان در منطقه مقصد و ماهیت تعامل بین دیدارکنندگان و ساکنین و ابزار مدیریت مقصد و چارچوب سیاست‌گذاری‌ها و قانون‌گذاری‌ها پیامدهای گردشگری متفاوت خواهد بود (وئوقی و خانی، ۱۳۹۶: ۱۲۴) و احتمالاً اثرات گردشگری در طول زمان و با توسعه مناطق مقصد تغییر می‌کنند (باتلر، ۱۹۸۱).

در رابطه با تأثیرات گردشگری بر نقاط مختلف ایران تحقیقات متعددی انجام شده است، که هر یک انواعی از پیامدهای گردشگری را در کل کشور یا منطقه‌ای خاص مورد مطالعه قرار داده‌اند. در واقع پژوهش حاضر درصدد آن است تا با تحلیل نظام‌مند مطالعات انجام‌شده در این حوزه، مهم‌ترین تأثیرات گردشگری بر کشور را مورد بررسی قرار دهد و بر مبنای یافته‌های حاصل از تحقیقات دهد که توسعه گردشگری در ایران در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست‌محیطی و کالبدی چه تأثیراتی داشته است و این تأثیرات عمدتاً مثبت است یا منفی؟

سوابق تجربی

آلام و ردی پاراماتی^۱ (۲۰۱۶) به بررسی تأثیر گردشگری بر نابرابری درآمد در اقتصادهای کشورهای در حال توسعه پرداخته‌اند. تحلیل آن‌ها مبتنی بر داده‌های پانلی از سال ۱۹۹۱ تا ۲۰۱۲ در ۴۹ کشور در حال توسعه در سراسر جهان بوده است. یافته‌های تجربی روابط تعادلی بلندمدت بین متغیرها را تایید می‌کند. نتایج برآوردهای بلندمدت نشان می‌دهد که گردشگری نابرابری درآمد را به طور قابل توجهی افزایش می‌دهد. علاوه بر این، قابلیت ارتجاعی بلندمدت در مورد مجموع درآمد گردشگری وجود فرضیه کوزنتس بین درآمد گردشگری و نابرابری درآمد را تایید می‌کند، به این معنی که اگر سطح فعلی گردشگری دو برابر شود، این امر به طور قابل توجهی نابرابری درآمد را در اقتصادهای در حال توسعه کاهش می‌دهد.

پت^۲ (۲۰۱۵) به بررسی تأثیر گردشگری در کشورهای جزیره‌ای کوچک (SIDS) پرداخته است که با چالش‌های زیادی در جهت توسعه اقتصادی مواجه هستند. گردشگری در این کشورها به عنوان یک عامل حیاتی و گاهی اوقات تنها وسیله برای رشد اقتصادی است. این تحقیق با استفاده از تجزیه و تحلیل خروجی ورودی، تجزیه و تحلیل پیوند و مدل CGE برای ارزیابی اثرات اقتصاد کلان و بخش‌های گردشگری در این جزایر انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که بخش حمل‌ونقل بخش اصلی در این کشورهاست. ضریب درآمد گردشگری نشان داده است که گردشگری فعالیت‌های اقتصادی زیادی را ایجاد کرده است؛ اما درآمد که در مقصد باقی می‌ماند، اغلب بسیار اندک است. نتایج نشان می‌دهد که استفاده از اقتصاد مقیاس ممکن است راهی برای به حداکثر رساندن مزایای گردشگری باشد.

توحیدی^۳ (۲۰۱۱) به بررسی اثرات اقتصادی گردشگری در کشورهای در حال توسعه پرداخته است. یافته‌های وی نشان داده است که با برنامه‌ریزی استراتژیک کوتاه‌مدت و بلندمدت و با استفاده از توانایی‌های خاص و تولیدات گردشگری در کشورهای در حال توسعه، اکثر مشکلات اقتصادی حل می‌شوند. احمد^۴ (۲۰۱۰)، در بررسی درک اثرهای اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و محیطی توسعه توریسم از سوی ساکنان بازار کاکس در بنگلادش، از سویی موافقت گسترده پاسخگویان با مزایای اقتصادی و اجتماعی توریسم و از سوی دیگر، تأثیرات منفی اجتماعی و فرهنگی آن در قالب افزایش جرم و اختلافات اجتماعی در منطقه را خاطر نشان ساخته است.

1 - Alam & Reddy Paramati

2 - Patt

3- Tohidy

4- Ahammed

اقبالی^۱ و دیگران (۲۰۱۱)، در بررسی ابعاد تأثیرگذاری گردشگری روستایی در استان سمنان، موارد منفی متعددی، چون بالابودن میزان ریسک فعالیت‌های گردشگری، افزایش هزینه‌ها، ایجاد تغییر در فرهنگ بومی، فشار بیش از حد بر منابع و امکانات محلی و تخریب آنها، ایجاد آلودگی‌های زیست-محیطی و فرسایش خاک را بر می‌شمارند. سینگلا^۲ (۲۰۱۴) در مطالعه‌ای که به بررسی اثرهای فرهنگی-اجتماعی گردشگری در شهر جایپور هند پرداخته، اثرهای متعدد مثبت و منفی آن را از دید مردم متذکر شده، دیدگاه آنان نسبت به آینده توسعه گردشگری در این شهر را خوشبینانه ارزیابی می‌کند.

پیامدهای گردشگری

از دیدگاه مقصد، علت وجودی گردشگری نقش شناخته شده آن به عنوان تسریع کننده توسعه یا به طور دقیق‌تر رشد اقتصادی است. به بیان دیگر، فاعل‌کننده‌ترین دلیل برای پذیرش گردشگری به عنوان یک راهبرد توسعه، نقش بالقوه آن در اقتصاد محلی و بومی است و منبع درآمد، ارز، اشتغال و درآمد دولت محسوب می‌شود (شارپلی، ۱۳۹۴: ۴۱ و ۴۰). در اکثر پژوهش‌ها میان اثرات اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی گردشگری تفاوت قائل می‌شوند.

در بررسی اثرات گردشگری، عمدتاً بر تأثیرات اقتصادی آن تمرکز شده است. گردشگری خوشایند اقتصادهای در حال توسعه است، زیرا در بطن آن چیزی است که اصطلاحاً به آن صادرات نامرئی^۳ اطلاق می‌شود، که منظور از آن، ادغام مبادلات خارجی در درون کشور است بدون این‌که منابع یا تولیدات آن از طریق صادرات به کشورهای دیگر حمل شود (براگهام و باتلر^۴، ۱۹۸۱). گردشگری قادر است اشتغال ایجاد کند، مبادله خارجی برقرار کند، برای اقتصادهای در حال ظهور برگشت سرمایه را تضمین کند (لیپ^۵، ۲۰۰۴ و یور و لاتون^۶، ۲۰۰۱). گردشگری اغلب منبع مهمی برای درآمدهای دولت است (کلوردون، ۱۹۷۹) و احتمالاً دلیل اشتیاق بسیاری از دولت‌ها به توسعه سریع گردشگری همین مورد است. با این وجود اغلب اوقات تأثیرات مثبت اقتصادی گردشگری کمتر از انتظارات و پیش‌بینی‌ها است. علاوه بر موارد مطرح شده گردشگری به واسطه فشاری که بر

1- Eghbali

2- Signal

3 -Invisible export

4 -Brougham& Butler

5 -Lepp

6 -Weaver&Lawton

منابع بی‌کشش مانند غذا و زمین وارد می‌کند آثار تورمی دارد؛ بنابراین گردشگری اغلب برای آن دسته از مردم محلی که مستقیماً در آن دخیل‌اند سودمند است اما برای سایر افراد بومی مشکلاتی را ایجاد می‌کند. علاوه بر آن گردشگری می‌تواند موجب سلطه امکانات و خدمات خارجی در منطقه گردد، افزایش قیمت زمین و مسکن، کالاها و خدمات و مواد غذایی را به دنبال داشته باشد و در چنین شرایطی ممکن است منطقه در تأمین برخی از کالاهای خاص با مشکل مواجه شود و یا این‌که افراد بیکار از جاهای دیگر به این مناطق هجوم بیاورند و در نتیجه نرخ بیکاری در این مناطق بالا می‌رود (همیلتون و دیگران^۱، ۲۰۱۷ و ویور و لاتون، ۲۰۰۱، توسان^۲، ۲۰۰۲، هال و پیچ^۳، ۲۰۰۲). توسعه صنعت گردشگری ممکن است باعث نفوذ افراد غیر بومی شود. این فرایند اغلب باعث می‌شود که کنترل صنعت از دست افراد محلی خارج شود (فارستر، ۱۹۶۴) و سود کمی به افراد محلی می‌رسد زیرا امکانات گسترده و استاندارد توسط توسعه دهندگان خارجی ارائه می‌شوند و این موضوع بیش از توسعه وابستگی را به همراه دارد (کلوردون، ۱۹۷۹؛ هیلر، ۱۹۷۹؛ گشکتر، ۱۹۷۸)؛ اما باید در نظر داشت دریافتی هر کشور از گردشگر باید با مخارج گردشگری همان کشور در کشورهای خارجی، یعنی در ارتباط با سفر مردم همان کشور به خارج سنجیده شود (وثوقی و خانی، ۱۳۹۶: ۱۲۶).

در کشورهای در حال توسعه، توسعه اجتماعی-اقتصادی و نوگرایی ممکن است از سنت‌ها و منابع اصیل فرهنگی اهمیت بیشتری پیدا کند و ورود گردشگران می‌تواند اثراتی در مقصد به همراه داشته باشد؛ اما میزان این اثرات تنها به تعداد گردشگران ورودی محدود نمی‌شود، بلکه به نوع گردشگر نیز بستگی دارد (هالووی^۴، ۲۰۰۹). محققان معتقدند که میان رونق گردشگری و معیارهای عینی و ذهنی اثرات اقتصادی، اجتماعی و محیطی آن بر جامعه میزبان، رابطه مستقیم وجود دارد (جانستون^۵ و دیگران، ۱۹۹۴: ۶۳۰). جامعه میزبان ممکن است گردشگری را به عنوان عاملی مثبت یا منفی برای محیط خود در نظر بگیرد (کیم^۶، ۲۰۰۲: ۴۰). اثرات اجتماعی- فرهنگی گردشگری عبارتند از شیوه‌ای که گردشگری و مسافرت باعث تغییر در نظام ارزشی افراد، الگوهای رفتاری، ساختارهای اجتماعی، سبک زندگی و کیفیت زندگی می‌شود. محققان مهم‌ترین اثرات

1 -Hillman

2- Tosun

3- Hall&page

4 -Holloway

5- Johnston

6 -Kim

اجتماعی گردشگری بر جامعه میزبان را تغییر در امنیت و ایمنی منطقه، تقلید از سبک زندگی گردشگران، آشنایی با زبانهای جدید، تضعیف زبانهای محلی، رشد ناهنجاری در منطقه، ازدحام و شلوغی می‌داند. همچنین مهم‌ترین اثرات فرهنگی ناشی از حضور گردشگران را احیای فرهنگ، حفظ و حراست از مکان‌های تاریخی، حس مکان^۱ و دلبستگی به آن، کالایی شدن فرهنگ، مسئله انتقال فرهنگی، تحلیل رفتن فرهنگ محلی می‌دانند (لیپ، ۲۰۰۴ و هال و پیچ، ۲۰۰۱). به اعتقاد کوهن اثرات اجتماعی - فرهنگی گردشگری بسیار و متنوع است اما اکثر آن‌ها را می‌توان در در یکی از این ده دسته اصلی جای داد: مشارکت اجتماع در چارچوب‌های وسیع‌تر، ماهیت روابط میان فردی، پایه‌های سازمان اجتماعی، ریتم زندگی اجتماعی، مهاجرت، تقسیم نیروی کار، قشربندی اجتماعی، توزیع قدرت، انحرافات اجتماعی، آداب و رسوم و هنر (کوهن^۲، ۱۹۸۴).

مطالعات انجام‌شده درباره موضوع گردشگری و محیط زیست، عمدتاً به موضوعاتی چون اثرات و پیامدهای محیطی ناشی از توسعه گردشگری، اقدامات جمعی و مطالعات مربوط به چالشهای پیش رو توجه داشته است (کاسیس^۳، ۲۰۰۰). در این راستا بیشتر تحقیقات به بررسی آثار محیطی گردشگری بر حیات وحش، پوشش گیاهی، پیامدهای آن بر خاک، آب‌وهوا بوده است. مطالعات بیان‌گر آن است که اثرات محیطی گردشگری بر اساس نوع، گستره و شدت اثرات در نواحی خاص متغیر و قابل طبقه‌بندی و شناسایی است. مطالعات شو و ویلیامز^۴ (۲۰۰۰:۳۵) نشان داده است که رشد گردشگری به‌ویژه توسعه انبوه آن، طیفی از اثرات منفی را بر محیط طبیعی و انسانی به جای خواهد گذاشت ویلیامز جهت بررسی آثار زیست‌محیطی آن‌ها را در پنج حوزه کلی شامل تنوع زیستی، فرسایش و خسارات فیزیکی، آلودگی‌ها، منابع اولیه (اساسی) و تغییرات ساختاری-بصری می‌گردد (Williams, 2009: 55). ایجاد آلودگی‌های صوتی و بصری، آلودگی‌های آب‌وهوا، مشکلات دفع زباله، خسارت رسیدن به آثار باستانی و تاریخی، مشکلات استفاده از زمین و تخریب آن، از آثار منفی زیست‌محیطی گردشگری قلمداد می‌شود. گردشگری مدرن بیشتر از یک تهدید زیست‌محیطی است چراکه اثرات آن اغلب تقریباً مشابه صنایع استخراجی است، این تأثیرات به‌ویژه در کشورهای درحال توسعه که با "استاندارهای بین‌المللی" فاصله دارد بیشتر است (Cohen, 1998).

1-Sense of place

2- Cohen

3- Kousis

4 - Shaw&William

آنچه مسلم است تاکنون حجم گسترده‌ای از مطالعات در این زمینه به انجام رسیده است، این نوشتار درصدد آن است که با توجه به آنچه در مطالب فوق به عنوان مهم‌ترین پیامدهای گردشگری اشاره شد، بر اساس پژوهش‌های انجام‌شده مهم‌ترین پیامدهای توسعه گردشگری در ایران را مورد واکاوی و نقد قرار دهد.

سوالات تحقیق

- مهم‌ترین پیامدهای گردشگری از کدام نوع است؟
- این مطالعات عمدتاً به چه روشی انجام شده‌اند؟
- این مطالعات عمدتاً از چه نظریاتی برای بررسی پیامدهای گردشگری بهره گرفته‌اند؟
- پیامدهای گردشگری عمدتاً در چه سطح (کشور، استان، شهر، روستا). انجام شده است؟

روش تحقیق

این مطالعه از نوع مطالعات ثانویه و روش اجرای آن مرور نظام‌مند یا سیستماتیک است. مرور نظام‌مند، پژوهش‌های انجام‌شده درباره یک موضوع خاص را به صورت مختصر و مفید در اختیار می‌گذارد و از اصول و قواعد دقیق و سختگیرانه‌ای متابعت می‌کنند. مهم‌ترین نکته در مورد تحقیقات مروری این است که آن‌ها ما را قادر به چشم‌اندازی جامع و خلاصه‌ای از اطلاعات در دسترس درباره یک موضوع خاص می‌کنند (آویارد، ۱۳۹۰). هدف از انجام این مطالعه، مرور نظام‌مند مقالات چاپ شده در حوزه پیامدهای گردشگری در ایران است. بر همین اساس، مقالات فارسی زبان چاپ شده در مجلات علمی پژوهشی داخل کشور مورد جستجو قرار گرفتند.

راهبرد جستجوی مقالات

استراتژی جستجوی مقالات در پژوهش حاضر، بررسی سایت‌های SID و پرتال جامع علوم انسانی بر مبنای واژه گردشگر، گردشگران، گردشگری، توریسم، توریست، جهانگردی، جهانگرد و جهانگردان بوده است. همچنین مجلات گردشگری از جمله فصلنامه مدیریت گردشگری، برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری و دو فصلنامه مطالعات اجتماعی گردشگری به طور مجزا مورد بررسی قرار گرفت.

معیارهای انتخاب مقالات

در این نوشتار برای مشخص کردن مقالاتی که در حوزه پیامدهای گردشگری مورد بررسی قرار گرفته‌اند از مدل مفهومی کوهن در جامعه‌شناسی الگوبرداری شده است. برای انتخاب مقالات محدودیت زمانی لحاظ نشده است و جامعه آماری تحقیق تمامی مقالات چاپ شده در حوزه مطالعات اجتماعی گردشگری در نشریات علمی-پژوهشی کشور طی بازه زمانی سال ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۵ را شامل شده است. پس از بررسی عنوان، چکیده، اهداف و یافته‌ها، تعداد ۱۶۴ مقاله از حدود ۷۰ نشریه انتخاب گردید. هر یک از ابعاد پیامدهای گردشگری با بررسی سه بخش، عنوان مقاله، چکیده مقاله و در نهایت کل مقاله به دست آمده است.

عملیاتی‌سازی واحدهای ثبت

در این نوشتار مقالات به لحاظ مشخصات مقاله، مشخصات نویسندگان، ادبیات نظری ویژگی‌های روش‌شناختی و محتوای موضوعی تجزیه و تحلیل شده‌اند.

جدول ۱. عملیاتی‌سازی ویژگی‌های فرمی و محتوایی مقالات

مشخصات فرمی مقاله	مشخصات نویسندگان	به لحاظ ادبیات نظری	به لحاظ روشی
۱. سال چاپ	۱. تعداد نویسندگان	۱. گردشگری	۱. سطح تحقیق (توصیفی، تبیینی).
مقالات	۲. حوزه تحصیلی نویسنده	۲. علوم اجتماعی	۲. روش تحقیق (کمی، کیفی و ترکیبی).
		۳. مدیریت اقتصاد	۳. منابع داده‌ها (اولیه، ثانویه، ترکیبی).
		۴. اقتصاد	۴. ابزار گردآوری اطلاعات (پرسش‌نامه، مصاحبه-نامه، ترکیبی، مشاهده‌نامه).
		۵. بازاریابی	۵. واحد مشاهده (گردشگر، میزبان، نخبگان، کارگزاران گردشگری، اسناد و ترکیبی).
		۶. روانشناسی	
		۷. جغرافیا	

مقوله بندی کوهن (۱۹۸۴). از پیامدهای اجتماعی-فرهنگی و اجتماعی-اقتصادی، مبنای مقوله بندی پیامدهای اجتماعی و اقتصادی در این مقاله بوده است. البته پیامدهای زیست‌محیطی-کالبدی نیز بر این دسته‌بندی افزوده شد.

جدول ۲. انواع پیامدهای گردشگری

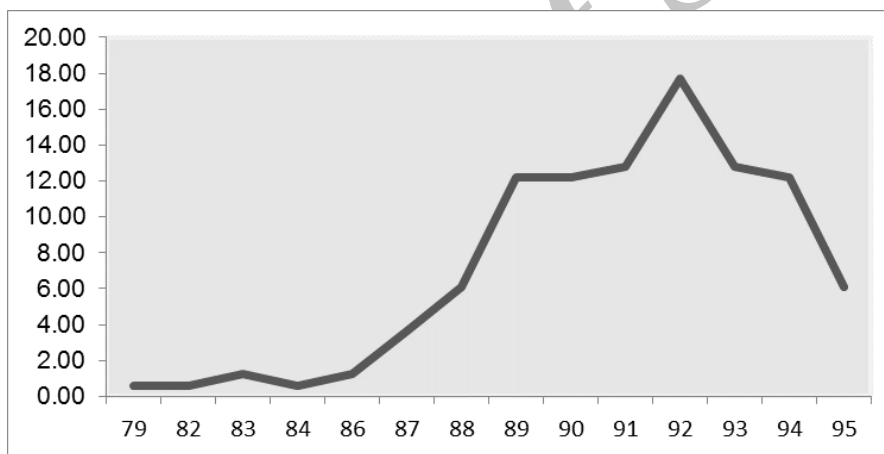
مقوله جزئی	ابعاد
درآمد	تأثیرات اجتماعی - اقتصادی (مثبت یا منفی).
اشتغال	
تغییر قیمتها	
سرمایه‌گذاری	
سایر	
آموزش و آگاهی اجتماعی	تأثیرات اجتماعی فرهنگی (مثبت یا منفی).
تغییر روابط اجتماعی	
تغییر کیفیت اجتماعی	
مهاجرت	
قشربندی اجتماعی	
مشارکت اجتماعی	
انحرافات اجتماعی	
تغییر آداب و رسوم و هنرها	
سایر	
آلودگی هوا	تأثیرات زیست محیطی - کالبدی
آلودگی صوتی	
آلودگی منابع آب و خاک	
تخریب مناظر طبیعی	
تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی	
تغییر معماری	
تغییر زیرساخت‌ها	
سایر	

یافته‌های تحقیق

یافته‌های حاصل از تحلیل مقالات در دو بخش گزارش شده است. در بخش اول به ویژگی کلی مطالعات انجام‌شده از جمله روند زمانی، تعداد نویسندگان، رشته تخصصی نویسنده مسوول، روش تحقیق و ... اشاره شده است. در بخش دوم به میزان و گونه‌های پیامدهای گردشگری در ایران اختصاص یافته است.

روند زمانی مطالعات اجتماعی گردشگری

بررسی مقالات حوزه پیامدهای گردشگری در نشریات علمی پژوهشی ایران بیانگر آن است که زمان آغاز چاپ مقالات در این حوزه به سال ۱۳۷۹ بازمی‌گردد. طبق یافته‌های پژوهش حاضر، از آن زمان تا پایان سال ۱۳۹۵ پیرامون پیامدهای گردشگری مجموعاً ۱۶۴ مقاله تولید شده است. بیشترین میزان انتشار مقالات در حوزه پیامدهای گردشگری در سال ۱۳۹۲ بوده است. این زمان مصادف با انتشار سه مجله علمی پژوهشی در حوزه گردشگری است، بدین ترتیب که مجله مدیریت توسعه گردشگری در سال ۱۳۸۹ حائز رتبه علمی-پژوهشی شد و مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری در سال ۱۳۹۱ و دو فصلنامه مطالعات اجتماعی گردشگری نیز در سال ۱۳۹۲ منتشر شده‌اند. بعد از آن چاپ مقالات در این حوزه رو به افول بوده است.

نمودار ۱. روند زمانی مقالات در حوزه پیامدهای گردشگری

مقالات علمی- پژوهشی شناسایی شده در حوزه پیامدهای گردشگری، از حدود ۶۰ نشریه علمی- پژوهشی گردآوری شده است.

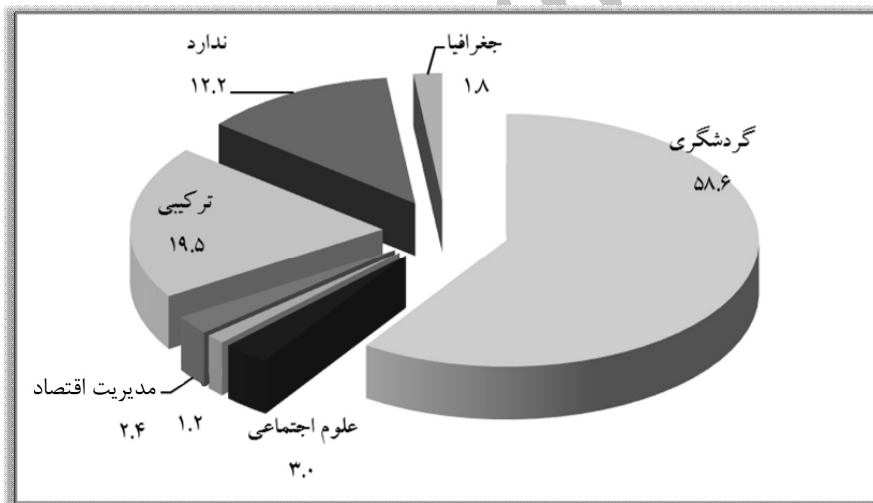
مشخصات نویسندگان مقالات اجتماعی گردشگری

بررسی توزیع فراوانی رشته تخصصی نویسنده مسؤول نشان می‌دهد جغرافیدانان بیشترین نقش را در انجام پژوهش‌های مرتبط با پیامدهای گردشگری را داشته‌اند. چنان که ۸۷ مقاله (۵۳ درصد) از مقالات به سعی جغرافیدانان نگاشته شده است. حال آن‌که انتظار آن می‌رود پیامدهای اقتصادی و

اجتماعی و فرهنگی بیشتر توسط اقتصاددانان و جامعه‌شناسان و در مجموع متخصصان رشته گردشگری مورد بررسی قرار گیرد. بعلاوه عمده مقالات مورد بررسی، تعداد نویسندگان آنها سه نفر و بیشتر از آن بوده است (۵۵ درصد)، ۳۵ درصد مقالات با دو نویسنده و ۱۰ درصد مقالات با یک نویسنده نگاشته شده است.

بررسی نظری و روش‌شناختی مقالات در حوزه پیامدهای گردشگری

سوال دیگر این پژوهش میزان تحقق بین رشته‌ای یا چند رشته‌ای بودن رویکرد محققان در مطالعه پیامدهای گردشگری از طریق بررسی مفاهیم اصلی و نظریات به کار گرفته شده در مقالات بود. یافته‌ها نشان داد حدود ۵۹ درصد مقالات فقط از ادبیات نظری گردشگری استفاده کرده‌اند. حدود ۲۰ درصد از ادبیات نظری ترکیبی (عمدتاً گردشگری و دیگر رشته‌های تخصصی مانند جامعه‌شناسی، مدیریت، اقتصاد و ...) و ۳ درصد از ادبیات نظری در حوزه علوم اجتماعی بهره برده‌اند. حدود ۱۲ درصد مطالعات نیز فاقد ادبیات نظری بوده‌اند.

نمودار ۲. محوریت ادبیات نظری مقالات

مقالات به لحاظ روش‌شناختی، در قالب سطح تحقیق، روش تحقیق، محل انجام تحقیق، منابع داده‌ها، ابزار گردآوری داده‌ها و واحد مشاهده مورد واکاوی قرار گرفته‌اند. یافته‌های پژوهش بیان‌گر آن است که عمده مقالات (۹۷ درصد) در سطح توصیفی (توصیفی، توصیفی-تحلیلی و توصیفی-

همبستگی) انجام شده است و تنها ۳ درصد مقالات مبتنی بر پژوهش‌های در سطح تبیینی بوده‌اند. به لحاظ روش تحقیق نیز تمرکز مقالات مورد بررسی بر ۴ رویکرد روش‌شناختی بوده است: ۷۳ درصد مقالات به روش کمی (غالباً به روش پیمایش)، ۲۱ درصد مقالات از نوع پژوهش‌های اسنادی، ۳ درصد به روش کیفی (عمدتاً با روش تئوری زمین‌های، پدیدارشناسی) و ۳ درصد نیز به روش ترکیبی (کمی - کیفی). انجام شده است. یافته‌های این بخش از تحقیق نشان می‌دهد که روش کمی رویکرد غالب در مطالعات پیامدهای گردشگری در ایران است.

جدول ۲. رویکرد روش‌شناختی مقالات

نوع پژوهش	فراوانی	فراوانی درصدی
کمی	120	73.17
کیفی	5	3.05
ترکیبی	5	3.05
اسنادی	34	20.73
جمع کل	164	100.00

شیوه‌های گردآوری و تحلیل داده‌ها

❖ در ۱۱۰ مقاله (۶۷ درصد). از ۱۶۴ مقاله مورد بررسی، منابع اطلاعاتی مورد استفاده نویسنده (گان). منابع اولیه‌ای بوده است که خود به گردآوری آن اقدام کرده است. در ۳۵ مقاله (۲۱ درصد) تحلیل ثانویه بر داده‌هایی صورت گرفته است که در اختیار محقق قرار داشته است و در ۱۹ مقاله (۱۲ درصد). نیز هم از داده‌های اولیه و هم از داده‌های ثانویه استفاده شده است.

❖ بررسی ابزار گردآوری اطلاعات در مقالات نشان داده است که ۱۰۳ مقاله (۶۳ درصد). از ابزار پرسش‌نامه بهره گرفته‌اند، ۶ مقاله (۴ درصد) از مصاحبه‌نامه، ۲۰ مقاله (۱۲ درصد). از چند ابزار استفاده کرده‌اند، یعنی حداقل با دو تا سه ابزار (پرسش‌نامه، مصاحبه و یا مشاهده). انجام شده است. ۳۵ مقاله (۲۱ درصد) نیز که عمدتاً جز مطالعات اسنادی بوده‌اند، فاقد ابزار گردآوری داده بوده‌اند. مطالعات کیفی نیز عمدتاً با استفاده از مصاحبه یا مشاهده صورت گرفته‌اند.

❖ بررسی مقالات از حیث واحد مشاهده (واحدی که اطلاعات از آن به دست آمده است) حاکی از آن است که واحد مشاهده اکثر مقالات جامعه میزبان بوده است. چنان که اطلاعات مورد نیاز ۵۹ مقاله (حدود ۳۶ درصد). از جامعه میزبان گردآوری شده است واحد مشاهده ۱۲ مقاله (۷ درصد) خبرگان حوزه گردشگری (اعم از کارشناسان، مدیران، اساتید و ...) بوده‌اند. در ۸ مقاله (۵ درصد).

نیز واحد مشاهده گردشگران بوده‌اند. در ۳۷ مقاله (۲۳ درصد) برای گردآوری اطلاعات موردنیاز، اسناد مورد واکاوی و تحلیل قرار گرفته‌اند و در ۴۷ مقاله (۲۹ درصد) واحد مشاهده به صورت ترکیبی بوده است که عمدتاً گردشگران به همراه جامعه میزبان و یا خبرنگان و ... بوده است.

جدول ۳ واحد مشاهده مقالات موردبررسی

واحد مشاهده	فراوانی	فراوانی درصدی
گردشگر	۸	۴,۹
میزبان	۵۹	۳۶,۰
خبرگان	۱۲	۷,۳
کارگزاران گردشگری	۱	۰,۶
اسناد	۳۷	۲۲,۶
ترکیبی	۴۷	۲۸,۷
جمع کل	۱۶۴	۱۰۰,۰۰

بخش زیادی از مطالعات واحدهای مشاهده آن به صورت ترکیبی از واحدهای فوق بوده است، این به عنوان نقطه قوت تحقیقات انجام شده است. چراکه بررسی دقیق پیامدهای گردشگری مستلزم گردآوری اطلاعات از منابع اطلاعاتی مختلف است (خصوصاً مطالعه اسناد و گردآوری اطلاعات از مردم محلی و خبرنگان) حال آن‌که تحقیقاتی که تنها بر یک واحد مشاهده متمرکز بوده‌اند، پیامدهای گردشگری را به شکلی محدودتر و تنها از یک زاویه بررسی کرده‌اند.

محدوده جغرافیایی مقالات حوزه پیامدهای گردشگری

حوزه و منطقه مقالات موردبررسی متفاوت بوده است؛ اما نیمی (۵۱ درصد) از مطالعات انجام‌شده به بررسی پیامدهای گردشگری در مناطق روستایی متمرکز بوده است. حدود ۱۸ درصد به بررسی پیامدهای گردشگری در یک شهر یا شهرستان پرداخته است. ۱۲ درصد متمرکز بر پیامدهای صنعت گردشگری بر کل کشور بوده‌اند. ۹ درصد مطالعات پیامدهای گردشگری را در سطح مراکز استان‌ها، حدود ۷ درصد در سطح استان و ۳ درصد مناطق ساحلی و یا جزیره‌ای را موردبررسی قرار داده‌اند.

جدول ۴. محدوده جغرافیایی مقالات موردبررسی

محدوده	فراوانی	فراوانی درصدی
کشور	۲۰	۱۲,۲
استان	۱۱	۶,۷
مراکز استان	۱۵	۹,۱
شهرستان یا شهر	۲۹	۱۷,۷
روستا	۸۴	۵۱,۲
مناطق ساحلی و جزایر	۵	۳,۱
جمع کل	۱۶۴	۱۰۰,۰۰

پیامدهای گردشگری

سوال اصلی نوشتار حاضر این است که بر حسب تحقیقات انجام شده، توسعه صنعت گردشگری در یک کشور در حال توسعه همچون ایران چه پیامدهایی را به دنبال داشته است. به همین منظور پیامدهای گردشگری در سه بعد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست‌محیطی - کالبدی موردبررسی قرار گرفت.

همان‌طور که یافته‌ها نشان می‌دهد، میزان مقالاتی که به پیامدهای اجتماعی- فرهنگی گردشگری پرداخته‌اند، بیش از سایر موضوعات است. بررسی پیامدهای زیست‌محیطی - کالبدی در مرتبه دوم و پیامدهای اقتصادی در مرتبه سوم قرار داشته است. در ادامه مهم‌ترین موضوعات اختصاصی در ذیل پیامدهای اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست‌محیطی - کالبدی اشاره شده است.

جدول ۵. پیامدهای اجتماعی- فرهنگی گردشگری

پیامدهای اجتماعی- فرهنگی	فراوانی	درصد
افزایش سطح آگاهی مردم	۲۷	۸. 4
افزایش تعاملات اجتماعی	۲۵	7. 8
ارتقا کیفیت سطح زندگی	۲۱	6. 6
کاهش مهاجرت	۱۷	5. 3
افزایش رفاه عمومی	۱۳	4. 1
تقویت و احیای فرهنگ بومی و سنتی	۱۶	5. 0
افزایش خدمات عمومی	۱۱	3. 4
افزایش انسجام و همبستگی اجتماعی	۱۳	4. 1

پیامدهای اجتماعی -
فرهنگی مثبت

درصد	فراوانی	پیامدهای اجتماعی-فرهنگی
3.8	۱۲	ارتقا سطح بهداشت و سلامت
3.1	۱۰	افزایش امنیت اجتماعی
2.2	۷	افزایش امکانات تفریح و فراغت
1.9	۶	شهرت منطقه
1.9	۶	بهبود کیفیت مسکن
1.6	۵	تغییر و بهبود رفتار و باورهای مردم محلی
5.3	۱۷	سایر
9.7	۳۱	تغییر و تضعیف فرهنگ و ارزش‌های بومی
6.6	۲۱	افزایش انحرافات اجتماعی
3.1	۱۰	کاهش انسجام و مشارکت اجتماعی
3.1	۱۰	گسترش فرهنگ مصرفی و کالاهای تجملی
2.5	۸	کاهش دسترسی به امکانات و خدمات
2.5	۸	افزایش تضادهای اجتماعی و فرهنگی
2.2	۷	ازدحام و شلوغی
1.9	۶	افزایش نابرابری اجتماعی
1.3	۴	افزایش مهاجرت فصلی
2.8	۹	سایر
۱۰۰	۱۰۰	جمع کل

پیامدهای اجتماعی-فرهنگی منفی

پیامدهای اجتماعی-فرهنگی گردشگری وجوهی دو گانه دارد و محققان معتقد به ایجاد پیامدهای اجتماعی-فرهنگی مثبت و منفی گردشگری در ایران هستند. طبق داده‌های جدول فوق، مهم‌ترین پیامدهای اجتماعی-فرهنگی مثبت، افزایش آگاهی و دانش مردم (۲۴ مورد)، افزایش تعاملات اجتماعی (۲۲ مورد) و ارتقا سطح کیفیت زندگی مردم (۱۹ مورد) است. از دیگر نتایج مثبت اجتماعی گردشگری برای جامعه میزبان کاهش مهاجرت‌هاست. بدین معنا که با اشتغال‌زایی ناشی از گردشگری و افزایش درآمد جامعه میزبان تمایل به مهاجرت کاسته شده است، خصوصاً انگیزه جوانان برای ماندن در جامعه محلی افزایش می‌یابد. از دیگر پیامدهای اجتماعی مثبت گردشگری، افزایش رفاه عمومی، تقویت و احیای فرهنگ بومی و سنتی و انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی

است. همچنین مقالاتی که به بررسی پیامدهای اجتماعی گردشگری پرداخته‌اند، گردشگری را موجب ارتقا سطح زندگی و از جمله بهبود وضعیت بهداشت و امنیت اجتماعی در جامعه میزبان می‌دانند.

از طرفی دیگر مهم‌ترین پیامدهای اجتماعی-فرهنگی منفی گردشگری، تغییر و تضعیف فرهنگ و ارزش‌های بومی جامعه میزبان (۳۰ مورد)، افزایش انحرافات اجتماعی (۲۰ مورد) و کاهش انسجام و مشارکت اجتماعی در سطح خانواده و اجتماع محلی (۱۰ مورد) ذکر شده است. در مجموع در مقالات مورد بررسی، پیامدهای اجتماعی-فرهنگی مثبت گردشگری بیش از پیامدهای منفی آن برآورد شده است.

جدول ۶. پیامدهای اقتصادی گردشگری

پیامدهای اقتصادی	فراوانی	درصد
اشتغال‌زایی و کارآفرینی	۶۸	28.1
افزایش درآمد	۴۵	18.6
پیامدهای اقتصادی مثبت	رونق اقتصاد محلی (صنایع دستی و ...)	۲۷
	ملی	11.2
	افزایش سرمایه‌گذاری (داخلی و خارجی).	۲۱
	توسعه زیرساخت‌ها	۱۶
	تنوع فعالیت‌های اقتصادی	۱۰
پیامدهای اقتصادی منفی	افزایش قیمت و سودآوری زمین و مسکن	۲۴
	افزایش قیمت کالاها و خدمات	۱۵
	اشتغال فصلی و بی‌ثباتی درآمدی	۱۱
	نابرابری و شکاف درآمدی	۵
	جمع کل	۲۴۲

مهم‌ترین پیامد مثبت اقتصادی ناشی از گردشگری "اشتغال‌زایی و کارآفرینی" (۶۳ مورد) و فرصت اشتغال در جامعه میزبان بوده است. در حوزه اقتصاد، دو دلیل اصلی برای تشویق توسعه گردشگری منافع ناشی از ایجاد درآمد و اشتغال است که در نتیجه مخارج گردشگران و حضور آن‌ها در مقصد ایجاد می‌شوند. این اثرات به عنوان اثرات مثبت و قابل قبول اقتصادی در اغلب مقاصد مورد توجه هستند. هر چند در تعدادی از مقالات اشتغال‌زایی حاصل از گردشگری را فصلی و موقتی دانسته‌اند

(۱۰ مورد) و از آن به عنوان یک پیامد منفی اقتصادی یاد شده است. دیگر پیامدهای اقتصادی مثبت به ترتیب، افزایش درآمدهای حاصل از گردشگری، رونق و توسعه اقتصاد محلی و یا اقتصاد ملی و افزایش سرمایه‌گذاری در حوزه گردشگری ذکر شده است.

از سوی دیگر، مهم‌ترین پیامد منفی اقتصادی گردشگری افزایش قیمت‌ها در جامعه میزبان (اعم از افزایش قیمت کالاها، زمین و مسکن) عنوان شده است (۱۳مقاله) به طور پراکنده در مقالات به پیامدهای اقتصادی دیگری چون کاهش فقر و نابرابری نیز اشاره شده است.

جدول ۷. پیامدهای زیست‌محیطی و کالبدی گردشگری

درصد	فراوانی	مؤلفه‌ها	
3.6	۹	بهبود سبک معماری ساختمان‌ها	پیامدهای زیست‌محیطی و کالبدی مثبت
3.6	۹	حفظ منابع طبیعی و تاریخی	
6.5	۱۶	سایر	
16.1	۴۰	تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی و مراتع و باغات	پیامدهای زیست‌محیطی و کالبدی منفی
10.5	۲۶	تخریب مناظر طبیعی	
10.5	۲۶	آلودگی محیطی و کاهش کیفیت محیط زیست	
7.7	۱۹	آلودگی منابع آب	
6.9	۱۷	آلودگی صوتی	
3.2	۸	آلودگی خاک	
5.2	۱۳	افزایش زباله	
2.4	۶	آلودگی هوا	
4.0	۱۰	ترافیک	
2.8	۷	تغییر پوشش گیاهی	
2.4	۶	تغییر حیات جانوری	
2.4	۶	تغییر الگوی معماری	
6.5	۱۶	ساخت و سازهای بی رویه	
2.0	۵	تغییر بافت سنتی و معماری	
1.6	۴	تخریب ابنیه تاریخی	
2.0	۵	سایر	
100	۲۴۸	جمع کل	

در جدول فوق مهم‌ترین پیامدهای زیست‌محیطی و کالبدی گردشگری که مقالات موردبررسی بدان اشاره داشته‌اند، گزارش شده است. یافته‌های پژوهش بیان‌گر آن است که تحقیقات عموماً بر

پیامدهای منفی زیست‌محیطی گردشگری تأکید داشته‌اند. تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی و مراتع بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است (۳۴ مورد) پس از آن تخریب منابع طبیعی (۲۴ مورد) و آلودگی محیطی از جمله مهم‌ترین پیامدهای منفی گردشگری بیان شده است. چنان که طبق یافته‌های به دست آمده، تخریب مناظر طبیعی مهم‌ترین پیامد زیست‌محیطی گردشگری است (۱۳ مقاله) بهبود الگوی معماری و حفظ منابع طبیعی و تاریخی به عنوان مهم‌ترین پیامدهای کالبدی مثبت گردشگری محسوب شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

پیامدهای گردشگری در اشکال و فرم‌های مختلفی پیدا می‌کند. اغلب این اثرات در قالب اثرات اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست‌محیطی مقاصد، مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. تحقیقات انجام‌شده پیرامون پیامدهای گردشگری در کشور ایران عمدتاً به روش کمی و با نظرسنجی از مردم محلی و خبرگان انجام شده است. در حالی که بررسی پیامدهای گردشگری و تغییرات ناشی از آن (که عمدتاً به صورت تدریجی رخ می‌دهد). چنین واحد مشاهده‌ای به تنهایی نمی‌تواند ارزیابی دقیقی از پیامدهای گردشگری ارائه دهد، بلکه باید بر مبنای شواهد عینی و یا اسنادی که به طور دقیق این تغییرات را محاسبه کرده‌اند: ورت گیرد. خصوصاً سنجش دقیق برخی شاخص‌های اقتصادی مانند سرمایه‌گذاری، آثار تحمیلی و غیرمستقیم اقتصادی گردشگری بسیار دشوار است و لزوماً با بررسی نظر مردم محلی و خبرگان قابل سنجش ناست.

نکته حائز اهمیت دیگر، در پژوهش‌های موردبررسی آن است که پیامدهای گردشگری تنها برای جامعه میزبان رصد شده است. به رغم ارتباط دوسویه بین جامعه میزبان و گردشگر، تمرکز عمده مطالعات در این زمینه بر مقصدهای گردشگری بوده و به نواحی اعزام‌کننده گردشگر و خود گردشگران، کمتر توجه شده است و پیامدهای گردشگری برای گردشگر و جوامع گردشگر فرست مطمح نظر قرار نگرفته است. علاوه بر این پیامدهای گردشگری بدون توجه به نوع گردشگران، نوع فعالیت‌ها و تعاملات آنان با جامعه میزبان مورد سنجش قرار گرفته است.

در مجموع مطالعات انجام‌شده پیرامون پیامدهای گردشگری، عمدتاً بر پیامدهای اجتماعی-فرهنگی گردشگری متمرکز بوده‌اند. بر مبنای این تحقیقات، میزان پیامدهای مثبت اجتماعی-فرهنگی و پیامدهای مثبت اقتصادی گردشگری بیشتر از پیامدهای منفی گردشگری در این ابعاد بوده است. با توجه به این که مناطق موردبررسی عمدتاً روستاها و اجتماعات کوچک هستند گردشگری پیامدهای اجتماعی-فرهنگی و اقتصادی مثبتی به همراه داشته است. همچنین تغییرات اقتصادی مثبت توجهات زیادی را به خود جلب کرده است، به این دلیل که گردشگری

برای پشتیبانی یا تقویت اقتصاد محلی مورد تأکید است و از طرفی دیگر، سنجش اثرات اقتصادی (در تئوری) ساده‌تر بوده و سریع‌تر نمایان می‌شود. اغلب مشاغل مرتبط با گردشگری در قالب مشاغل مستقیم خدماتی در تاسیسات گردشگری و جاذبه‌ها قرار می‌گیرند. سایر فرصت‌های شغلی نیز در بخش‌های دیگری اقتصادی مانند کشاورزی، ماهیگیری، تولید و خدمات حمل‌ونقل به صورت غیر مستقیم به گردشگری مرتبط هستند. کسب‌وکارهای مرتبط با گردشگری، سریع‌تر ایجاد می‌شود و به سرمایه اولیه کمتری (در مقایسه با بسیاری دیگر از بخش‌های اقتصادی) نیاز دارد. البته گردشگری علاوه بر اثرات مثبت اقتصادی در اشتغال، ایجاد درآمد و تنوع اقتصادی مقاصد، با اثرات منفی اقتصادی نیز همراه است. برخی از مشاغل مستقیم گردشگری نیز دارای ویژگی‌هایی مانند درآمد کم، فصلی بودن، پاره وقت بودن، ساعات کار متفاوت، به‌ویژه در بخش اقامت هستند که مشکلاتی را در مسیر اشتغال در این بخش ایجاد می‌کنند؛ اما عموماً مشاغل گردشگری نقش حمایتی و مکمل در اقتصاد و اشتغال جامعه محلی دارند. جنبه منفی اثرات اقتصادی در بخش درآمدهای عمومی و دولتی، ناگزیر بودن مقاصد گردشگری در تأمین برخی از کالاها و خدمات خود از خارج از مقصد در جهت برآوردن نیازها و خواسته‌های بازدیدکنندگان است که در هیچ یک از تحقیقات بدان اشاره نشده است.

پیامدهای اجتماعی - فرهنگی مثبت به عنوان یکی از ابعاد اصلی اثرات ناشی از توسعه گردشگری مقصد، عمدتاً به موضوع "ارتقا سطح دانش و آگاهی مردم" اشاره داشته‌اند. با قرار گرفتن افراد بومی (خصوصاً در اجتماعات کوچک) در معرض فرهنگ‌ها و زبان‌های دیگر، افق دید و درک و آگاهی اجتماعی آن‌ها افزایش می‌یابد. بعلاوه در نتیجه توسعه گردشگری و بهبود زیرساخت‌ها و توان اقتصادی جامعه محلی، کیفیت زندگی ساکنان بهبود می‌یابد. البته همه ساکنان به حضور گردشگران علاقمند نیستند؛ چنان‌که مهم‌ترین پیامد منفی گردشگری در کشور در حال توسعه‌ای چون ایران، تغییر و تضعیف سنن و آداب فرهنگی و افزایش تضادهای اجتماعی و فرهنگی است. باید این نکته را یادآور شد که اغلب مطالعات انجام‌شده، پیامدهای گردشگری را در اجتماعات کوچک مقیاس مانند روستا یا شهرستان موردبررسی قرار داده‌اند. محققان بر این باورند هرچه میزبان فضای کمتری داشته باشد و از تحمل فرهنگی پایینی هم برخوردار باشد، تضاد بین میزبان و مهمان افزایش پیدا می‌کند (موحد، ۱۳۸۶: ۱۳۳ و حاتمی نژاد و عیوضلو، ۱۳۹۵: ۹۸). احتمال بروز چنین تضادهایی در جوامع روستایی به دلیل کوچک بودن فضا و تفاوت فرهنگی بیشتر بین میزبان و گردشگر بیشتر خواهد بود، چنان‌که در ۸ مقاله نیز بروز تضادهای فرهنگی و اجتماعی تأکید شده است. طبق نظر ویلیامز یکی دیگر از پیامدهای اختلافات فرهنگی بین گردشگر و میزبان، "اثر نمایشی" است. چنان‌که مشاهده گردشگران باعث به وجود آمدن تغییرات رفتاری در

جامعه میزبان خواهد شد (ویلیامز ۱۹۹۸). این خود باعث ایجاد دو دستگی اجتماعی بین افراد جوان و مسن‌ترها خواهد شد. بیشترین امکان وقوع اثرنمایشی هنگامی است که ارتباط بین ساکنین و دیدارکنندگان نسبتاً سطحی و کوتاه‌مدت است. گسترش فرهنگ مصرفی و کالاهای تجملی در جامعه میزبان (بر حسب تحقیقات انجام‌شده). می‌تواند اثرنمایشی گردشگری بر مناطق گردشگری ایران قلمداد شود. در نهایت، چنان چه مشکلات فرهنگی توسعه گردشگری در مقصد نهادینه شوند، پیامدهای منفی بر منافع غلبه می‌یابند و در نتیجه باعث تضعیف تجربه بازدیدکنندگان، آشفتگی اجتماعی و احتمالاً افت شدید بازار خواهد شد.

مطالعات انجام‌شده بر افزایش پیامدهای منفی زیست‌محیطی گردشگری به شدت تأکید داشته‌اند. توسعه گردشگری در محیط‌های طبیعی و انسان ساخت عموماً به تغییرات منفی در شکل زمین و چشم‌اندازها و افزایش انواع آلودگی‌های زیست‌محیطی، آلودگی هوا، آب، خاک و ... منجر شده است. این نوع از پیامدها به لحاظ تغییرات فیزیکی بیشتر قابل رویت هستند و احساسات عمومی را بیشتر تحت‌تأثیر قرار می‌دهند. در نتیجه با افزایش پیامدهای منفی زیست‌محیطی، توسعه گردشگری از نظر مردم محلی توجیهی نخواهد داشت. در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران عمدتاً تلاش‌های کمتری درباره حفاظت از منابع طبیعی و فرهنگی وجود دارد. در این کشورها در کوتاه‌مدت از جنبه‌های حفاظتی به خاطر ملاحظات اقتصادی چشم‌پوشی می‌کنند و اغلب درآمدهای حاصل از گردشگری در موارد اقتصادی دیگر مصرف می‌گردند و از این رو اثرات منفی گردشگری بر محیط زیست اغلب از انواع مثبت آن پیشی می‌گیرند.

با بررسی مطالعات انجام‌شده در حوزه پیامدهای گردشگری می‌توان نتیجه گرفت که گردشگری در کشورهای در حال توسعه به عنوان صنعت پویا و چندوجهی، بر پایه ظرفیت و توان طبیعی، کالبدی، اجتماعی و فرهنگی سرزمین پایه‌گذاری می‌شود. گردشگری پویایی و رشد اقتصادی و اجتماعی را در کشورهای در حال توسعه به دنبال خواهد داشت؛ اما پیامدهای منفی اجتماعی و زیست‌محیطی آن نیز قابل توجه است. در صورت وجود برنامه و تهیه و اجرای طرح‌های جامع گردشگری در کشورها، نه تنها امکان جذب گردشگر بیشتر فراهم می‌گردد، بلکه تأثیرات منفی توسعه گردشگری بر محیط زیست و فرهنگ جامعه نیز کاهش می‌یابد.

منابع

- حاتمی‌نژاد، حسین و عیوضلو، داوود (۱۳۹۵). توسعه گردشگری ایران، تهران: مهکامه.
- شارپلی، ریچارد و تلفر، دیوید (۱۳۹۱). برنامه‌ریزی توسعه گردشگری در کشورهای در حال توسعه، ترجمه حمید زرغام بروجنی، تهران: مهکامه.
- قدمی، مصطفی، غلامیان بایی، محمد (۱۳۹۳). اثرات گردشگری: پیامدها، چارچوب‌ها و سیاست‌ها، تهران: مهکامه.
- غنیان، منصور، قدیری معصوم، مجتبی، مطیعی لنگرودی، سیدحسن، زرافشانی، کیومرث (۱۳۸۹). تحلیل ابعاد گردشگری روستایی با رویکرد جنسیتی از دیدگاه جامعه‌میزبان (مطالعه‌موردی منطقه اورامان)، زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، دوره ۸، شماره ۳: ۹۳-۱۰۹.
- موحد، علی (۱۳۸۶). گردشگری شهری، اهواز: انتشارات دانشگاه چمران.
- وثوقی، لیلا، خانی، فضیله (۱۳۹۶). مروری بر مبانی، رویکردها و مدل‌های برنامه‌ریزی گردشگری. تهران: مهکامه.
- Ahammed, S. Saleh (2010). Impact of Tourism in Cox's Bazar, Bangladesh. MSc Thesis, North South University, Bangladesh.
- Alam, Md. Samsul & Reddy Paramati, Sudharshan (2016). The impact of tourism on income inequality in developing economies: Does Kuznets curve hypothesis exist? *Annals of Tourism Research*, 2016, vol. 61, issue C, pages 111-126.
- Brougham, J. E. & Butler, R. W (1981). A Segmentation Analysis of Resident Attitudes to the Social Impact of Tourism. *Annals of Tourism Research*, 8: 569-590.
- Cohen, E (1978). The impact of tourism on the physical environment, *Annals of Tourism Research*, April/June.
- Cohen, E (1984). The sociology of tourism: approaches, issues, and findings. *Annual review of sociology*, 373-392.
- Eghbali, Naser, Bakhshandeh Nosrat, Abbas and Alipour, Khalil (2011). Effect of positive and negative rural tourism (case study: rural Semnan province). *Journal of Geography and Regional planning* 2: 63-76.
- Ghanian. M & Ghadiri. M & Kiumars Zarafshani. H (2010). An analysis of rural tourism as perceived by the host community: A Gender Approach (case study: Oraman), *women in development and poletics*, Volume 8, Issue 3, Autumn 93-109.
- Hall, C. M. & Page S. J (2000). *Tourism in South and Southeast Asia; Issues and cases*, New York: Butterworth-Heinemann.
- Hillman P. , Moyle B. D. , Weiler B (2017). Perceptions of Impacts and Development in a Cultural Tourism Hub: Ubud, Bali. In: Saufi A. , Andilolo I. , Othman N. , Lew A (eds). *Balancing Development and Sustainability in Tourism Destinations*
- Holloway, J.C. & Humphreys. C. & Davidson. R (2009). *The Business of Tourism*, Pearson Education Limited.
- Lepp. A. P (2004). *Tourism in a rural Uganda village: Impacts, local meaning and implication for development*, A dissertation presented to the Graduate School of the University of Florida in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy.

- Kousis, Maria (2000). Tourism and the environment; A social Movements perspective; *Annals of Tourism Research*; Vol. 27; No. 2.
- Kim, Kyungmi (2002). The effects of tourism impacts upon quality of life of residents in the community, Dissertation submitted to the faculty of the Virginia polytechnic instituted and state university in partial fulfillment of the requirements for the degree of doctor of philosophy.
- Pratt, Stephen (2015). The economic impact of tourism in SIDS, *Annals of Tourism Research*, Volume 52, May 2015, Pages 148–160.
- Tosun, C (2002). Host perceptions of impacts: A Comparative Tourism Study. *Annals of Tourism Research*. 29 (1), 231-253.
- Singla, Manika (2014). A case study on socio-cultural impacts of tourism in the city of Jaipur, Rajasthan: India. *Journal of Business Management & Social Sciences Research* 3 (2).
- Shaw, Gareth, Allan M. Williams (2002). *critical issues in Tourism: Geographical perspective*, Blackwell.
- Weaver, D & Lawton, L (2001). Resident perceptions in the urban –rural fringe, *Annals of Tourism Research*. 28 (2), 349-458.

Archive of SID